

Poradnik wyborcy

Wybory samorządowe w 2024 roku

Magdalena Wrzalik

Centralny Rejestr Wyborców

W Centralnym Rejestrze Wyborców obywatel polski ujęty jest:

- z urzędu – w przypadku osób zameldowanych na obszarze gminy na pobyt stały;
- na wniosek wyborcy złożony w urzędzie gminy właściwym ze względu na jego miejsce stałego zamieszkania – w przypadku osób:
 - ◊ stale zamieszkujących na obszarze gminy bez zameldowania na pobyt stały;
 - ◊ stale zamieszkujących na obszarze gminy pod innym adresem aniżeli adres ich zameldowania na pobyt stały;
 - ◊ nigdzie niezamieszkujących, przebywających stale na obszarze gminy.

We wniosku podaje się:

- nazwisko i imię (imiona);
- numer PESEL;
- oświadczenie dotyczące adresu stałego zamieszkania.

Wyborca we wniosku może zamieścić adres poczty elektronicznej lub numer telefonu komórkowego oraz informację, że wyraża zgodę na przekazanie danych do rejestru danych kontaktowych osób fizycznych.

Wniosek może zostać złożony na piśmie w postaci:

- papierowej – własnoręcznie podpisany;

- elektronicznej – opatrzone kwalifikowanym podpisem elektronicznym, podpisem zaufanym albo podpisem osobistym, przy użyciu usługi na stronie gov.pl.

W przypadku **obywatela Unii Europejskiej niebędącego obywatelem polskim** oraz **obywatela Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej** ujęcie w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców następuje **na wniosek** wyborcy. Wniosek należy złożyć w urzędzie gminy właściwym ze względu na swoje miejsce stałego zamieszkania.

We wniosku podaje się:

- nazwisko i imię (imiona);
- obywatelstwo;
- numer paszportu lub innego dokumentu stwierdzającego tożsamość wnioskodawcy;
- numer PESEL;
- oświadczenie co do adresu stałego zamieszkania.

Wyborca może we wniosku zamieścić również adres poczty elektronicznej lub numer telefonu komórkowego oraz informację, że wyraża zgodę na przekazanie danych do rejestru danych kontaktowych osób fizycznych.

Jeżeli w chwili złożenia wniosku wyborca nie ma nadanego numeru PESEL, w celu jego nadania we wniosku podaje dodatkowo:

- płeć;
- status cudzoziemca (**UE** – w przypadku obywatela Unii Europejskiej; **NUE** – w przypadku obywatela Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej);

oraz, jeżeli dane te są dostępne:

- imiona i nazwiska rodowe rodziców;
- numery PESEL rodziców, jeżeli zostały im nadane;
- datę urodzenia;
- miejsce urodzenia;
- stan cywilny;
- oznaczenie aktu urodzenia i urzędu stanu cywilnego, w którym został on sporządzony;
- imię i nazwisko rodowe oraz numer PESEL małżonka, jeżeli został mu nadany;
- w zależności od okoliczności: datę zawarcia związku małżeńskiego, oznaczenie aktu małżeństwa i urzędu stanu cywilnego, w którym został on sporządzony, datę rozwiązania związku małżeńskiego, sygnaturę akt i oznaczenie sądu, który rozwiązał małżeństwo, sygnaturę akt i oznaczenie sądu, który ustalił nieistnienie małżeństwa, sygnaturę akt i oznaczenie sądu, który unieważnił małżeństwo, datę zgonu małżonka albo datę znalezienia jego zwłok, oznaczenie jego aktu zgonu i urzędu stanu cywilnego, w którym ten akt został sporządzony.

Wniosek można złożyć na piśmie w postaci:

- papierowej – własnoręcznie podpisanej;
- elektronicznej – opatrzone kwalifikowanym podpisem elektronicznym, podpisem zaufanym albo podpisem osobistym, przy użyciu usługi na stronie gov.pl.

Wniosek może zostać sporządzony w innym języku niż język polski, jednak do wniosku dołącza się tłumaczenie na język polski sporządzone przez tłumacza przysięgłego.

Należy jednak pamiętać, że zgodnie z Kodeksem wyborczym decyzję o ujęciu lub o odmowie ujęcia w stałym obwodzie głosowania wydaje wójt **w terminie 5 dni od dnia wniesienia wniosku**. Wójt przed wydaniem decyzji jest obowiązany sprawdzić, czy osoba składająca wniosek o ujęcie w stałym obwodzie głosowania stale zamieszkuje pod adresem wskazanym we wniosku.

W związku z tym, że obowiązujące przepisy nie wyznaczają konkretnego terminu na złożenie wniosku o wpisanie do rejestru wyborców gminy, warto podjąć działanie z wyprzedzeniem, aby nie stracić możliwości oddania głosu.

Każdy wyborca może również złożyć wniosek o udostępnienie mu informacji o danych zawartych w Centralnym Rejestrze Wyborców oraz informacji, czy jest ujęty w spisie. W przypadku zarządzonych wyborów samorządowych w 2024 roku wniosek o udostępnienie informacji o danych wyborca może złożyć **od 23 lutego do 2 kwietnia 2024 roku**.

Każdy wyborca może wnieść do właściwego miejscowo wójta (burmistrza, prezydenta miasta) **reklamację** na nieprawidłowości **w Centralnym Rejestrze Wyborców**, jeżeli nie został ujęty w Centralnym Rejestrze Wyborców lub nie ujęto go w żadnym obwodzie głosowania, albo został on nieprawidłowo ujęty w obwodzie głosowania. Wówczas wójt ma 3 dni od dnia wniesienia reklamacji na jej rozpatrzenie i wydanie decyzji w sprawie. Na decyzję nieuwzględniającą reklamacji lub powodującą skreślenie z obwodu głosowania wyborca wnoszący reklamację może wnieść, w terminie 3 dni od dnia doręczenia decyzji, za pośrednictwem wójta (burmistrza, prezydenta miasta), skargę do właściwego miejscowo sądu rejonowego.

Każdy może wnieść odpowiednio do wójta albo do organu, który sporządził spis wyborców, **reklamację** w sprawie **nieprawidłowości sporządzenia spisu**. Wówczas wójt ma na rozpatrzenie reklamacji i wydanie decyzji w sprawie 2 dni. Wyborcy przysługuje również skarga do sądu rejonowego, którą może wnieść w terminie 2 dni od dnia doręczenia decyzji.

Głosowanie w miejscu stałego zamieszkania

Wyborca zameldowany na pobyt stały, który nie złożył wniosku o ujęcie w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców w innym miejscu, będzie w spisie wyborców w obwodzie głosowania właściwym dla adresu zameldowania na pobyt stały.

Wyborca, który został ujęty w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców na własny wniosek, będzie w spisie wyborców w obwodzie głosowania właściwym dla adresu, gdzie jest ujęty w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców.

Wyborca zameldowany na pobyt czasowy zostanie ujęty w spisie wyborców w miejscu jego zameldowania na pobyt stały.

Głosowanie poza miejscem stałego zamieszkania

Wyborcy przebywający w dniu wyborów w **szpitalach, domach pomocy społecznej, zakładach karnych i aresztach śledczych** usytuowanych na terenie województwa, na obszarze którego znajduje

się gmina, gdzie są ujęci w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców, **zostaną wpisani** do spisów wyborców sporządzonych dla obwodów głosowania utworzonych w tych jednostkach i będą mogli głosować w tych obwodach.

Należy jednak pamiętać, że wyborcy, którzy będą przebywali w **szpitalach, domach pomocy społecznej, zakładach karnych i aresztach śledczych usytuowanych:**

- **na obszarze gminy**, w której są ujęci w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców – mogą otrzymać karty do głosowania w wyborach do rady tej gminy, rady powiatu (o ile nie jest to miasto na prawach powiatu), sejmiku województwa oraz wyborach wójta (burmistrza, prezydenta miasta);
- **na obszarze gminy znajdującej się na obszarze tego powiatu co gmina**, w której są ujęci w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców – mogą otrzymać tylko karty do głosowania w wyborach do rady powiatu i sejmiku województwa;
- **na obszarze gminy znajdującej się na obszarze tego województwa co gmina**, w której są ujęci w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców, ale na obszarze innego powiatu – mogą otrzymać wyłącznie kartę do głosowania w wyborach do sejmiku województwa.

Wyborcy stale zamieszkali w m.st. Warszawie, którzy będą przebywali w **szpitalach, domach pomocy społecznej, zakładach karnych i aresztach śledczych usytuowanych:**

- **na obszarze dzielnicy**, w której są ujęci w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców – mogą otrzymać karty do głosowania w wyborach do rady tej dzielnicy, Rady m.st. Warszawy, Sejmiku Województwa Mazowieckiego oraz w wyborach Prezydenta m.st. Warszawy;
- **na obszarze innej dzielnicy niż dzielnica**, w której są ujęci w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców – mogą otrzymać tylko karty do głosowania w wyborach do Rady m.st. Warszawy, Sejmiku Województwa Mazowieckiego oraz w wyborach Prezydenta m.st. Warszawy.

Należy jednak pamiętać, że obywatel wpisany do spisu wyborców w **szpitalach, domach pomocy społecznej, zakładach karnych i aresztach śledczych** jest z urzędu skreślany ze spisu w miejscu stałego zamieszkania.

Wniosek o **zmianę miejsca głosowania** na miejsce odbywania służby mogą złożyć w terminie **od 23 lutego do 4 kwietnia 2024 roku:**

- żołnierze pełniący zasadniczą służbę wojskową albo odbywający ćwiczenia wojskowe;
- ratownicy odbywający zasadniczą służbę w obronie cywilnej poza miejscem stałego zamieszkania;
- policjanci z jednostek skoszarowanych;
- funkcjonariusze Służby Ochrony Państwa, Straży Granicznej, Państwowej Straży Pożarnej oraz Służby Więziennej pełniący służbę w systemie skoszarowanym.

Powinni oni złożyć wniosek o zmianę miejsca głosowania w wybranym przez siebie obwodzie w danej miejscowości pod warunkiem, że pełnią służbę na terenie województwa, na obszarze którego znajduje się gmina, gdzie są ujęci w stałym obwodzie w głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców.

Wniosek o zmianę miejsca głosowania może zostać złożony na piśmie w postaci:

- papierowej – własnoręcznie podpisany – do urzędu gminy właściwego dla wybranego stałego obwodu głosowania na obszarze gminy, w której wyborca będzie przebywać w dniu wyborów;
- elektronicznej – opatrzonym kwalifikowanym podpisem elektronicznym, podpisem zaufanym albo podpisem osobistym, przy użyciu usługi na stronie gov.pl.

We wniosku należy podać:

- nazwisko i imię (imiona);
- obywatelstwo;
- numer PESEL;
- adres przebywania w dniu wyborów.

Zasady wydawania kart do głosowania w przypadku żołnierzy i funkcjonariuszy obowiązują takie, jak powyżej.

Należy jednak pamiętać, że wyborca dopisany do spisu wyborców na własny wniosek zostanie z urzędu skreślony ze spisu w miejscu stałego zamieszkania.

Kiedy obwodowa komisja wyborcza może dopisać wyborcę do spisu wyborców w dniu wyborów?

Obwodowa Komisja Wyborcza może dopisać do spisu wyborców jedynie tych wyborców, którzy:

- zostali pominięci w spisie wyborców, ale tylko wtedy, kiedy urząd gminy potwierdzi, że pominięcie w spisie jest wynikiem omyłki;
- zostali skreśleni ze spisu wyborców dla danego obwodu głosowania w związku z wpisaniem do spisu wyborców w szpitalu, domu pomocy społecznej, zakładzie karnym lub areszcie śledczym, jeżeli udokumentują, że opuścili tę placówkę przed dniem wyborów;
- chcą głosować w obwodzie utworzonym w szpitalu, domu pomocy społecznej, zakładzie karnym lub areszcie śledczym, a przybyli do tej jednostki przed dniem wyborów.

Kto może głosować?

Głosowanie w wyborach do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast odbywa się wyłącznie na terytorium naszego kraju.

Wyborcy i wyborczynie głosują w obwodzie głosowania właściwym dla miejsca swojego stałego zamieszkania (ujęcia w stałym obwodzie w głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców), z wyjątkiem osób przebywających w szpitalach, domach pomocy społecznej, zakładach karnych i aresztach śledczych.

Obywatele polscy mogą głosować i kandydować w wyborach do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, tylko muszą być ujęci w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców.

Obywatele Unii Europejskiej niebędący obywatelami polskimi oraz obywatele Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej mogą głosować i kandydować w wyborach do rad

gmin oraz głosować w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, tylko muszą być ujęci w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców.

Czynne prawo wyborcze, czyli prawo do głosowania w wyborach do **rady gminy oraz w wyborach wójta (burmistrza, prezydenta miasta)**, ma **obywatel polski** oraz **obywatel Unii Europejskiej, który nie jest obywatelem polskim**, oraz **obywatel Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej**, który:

- najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat;
- stale zamieszkuje i jest ujęty w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców na obszarze danej gminy;
- nie został pozbawiony praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu;
- nie został pozbawiony praw wyborczych prawomocnym orzeczeniem Trybunału Stanu;
- nie został ubezwłasnowolniony prawomocnym orzeczeniem sądu.

Dotyczy to również prawa udziału w głosowaniu w wyborach do rady dzielnicy m.st. Warszawy.

W przypadku wyborów do **rad powiatów oraz sejmików województw** prawo wybierania przysługuje **tylko obywatelom polskim**, którzy najpóźniej w dniu głosowania kończą 18 lat oraz stale zamieszkują na obszarze, odpowiednio, danego powiatu i województwa.

Obywatele Unii Europejskiej niebędący obywatelami polskimi oraz obywatele Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej **nie mają** czynnego prawa wyborczego w wyborach do rady powiatu i sejmiku województwa

Kto może kandydować?

Bierne prawo wyborcze, czyli prawo do kandydowania:

1. W wyborach do **rady gminy, rady powiatu i sejmiku województwa** ma obywatel polski mający prawo wybierania w wyborach do danej rady.

Kandydat na radnego nie musi stale zamieszkiwać na obszarze okręgu wyborczego, w którym kandyduje.

Kandydować **nie może** osoba, jeżeli:

- została skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe;
- wydano wobec niej prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające utratę prawa wybieralności w związku ze złożeniem niezgodnego z prawdą oświadczenia lustracyjnego, przez okres wskazany w tym orzeczeniu.

Dotyczy to **również** prawa kandydowania w wyborach do rady dzielnicy m.st. Warszawy.

2. W wyborach **wójta, burmistrza, prezydenta miasta** ma obywatel polski posiadający prawo wybierania w wyborach do rad (informacja powyżej), który najpóźniej w dniu głosowania kończy 25 lat.

Kandydat na wójta, burmistrza, prezydenta miasta **nie musi** stale zamieszkiwać na obszarze gminy, w której kandyduje.

Kandydować **nie może** osoba, jeżeli:

- została skazana prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe;
- wydano wobec niej prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające utratę prawa wybieralności w związku ze złożeniem niezgodnego z prawdą oświadczenia lustracyjnego, przez okres wskazany w tym orzeczeniu.

3. W wyborach do **rady gminy** ma **obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim** oraz **obywatel Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej** mający prawo wybierania w wyborach do danej rady.

Kandydat na radnego **nie musi** stale zamieszkiwać na obszarze okręgu wyborczego, w którym kandyduje.

Kandydować **nie może** osoba, jeżeli:

- została skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe;
- została pozbawiona prawa wybieralności odpowiednio w państwie członkowskim Unii Europejskiej, którego jest obywatelem, albo w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej.

Dotyczy to również prawa kandydowania w wyborach do rady dzielnicy m.st. Warszawy.

Jak zostać członkiem obwodowej komisji wyborczej?

W skład każdej obwodowej komisji wyborczej powołuje się:

- 7 osób w obwodach głosowania do 1000 mieszkańców;
- 9 osób w obwodach głosowania od 1001 do 2000 mieszkańców;
- 11 osób w obwodach głosowania od 2001 do 3000 mieszkańców;
- 13 osób w obwodach głosowania powyżej 3000 mieszkańców.

W skład obwodowych komisji wyborczych w odrębnych obwodach głosowania powołuje się:

- 5 osób w obwodach głosowania do 100 osób;
- 7 osób w obwodach głosowania od 101 do 300 osób;
- 9 osób w obwodach głosowania od 301 do 500 osób;
- 11 osób w obwodach głosowania powyżej 500 osób.

Składy komisji wyborczych wybiera się spośród kandydatów zgłoszonych przez pełnomocników wyborczych lub upoważnione przez nich osoby.

Kandydatem **może być** osoba posiadająca prawo wybierania, czyli osoba, która:

- jest obywatelem polskim;
- najpóźniej w dniu zgłoszenia kończy 18 lat;
- nie jest pozbawiona praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu;
- nie jest pozbawiona praw wyborczych prawomocnym orzeczeniem Trybunału Stanu;
- nie jest ubezwłasnowolniona prawomocnym orzeczeniem sądu.

Kandydatem na członka komisji wyborczej **może być** również obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim oraz obywatel Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, który:

- najpóźniej w dniu zgłoszenia kończy 18 lat;
- nie jest pozbawiony prawa wybierania odpowiednio w państwie członkowskim Unii Europejskiej, którego jest obywatelem, lub w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej.

Kandydatem **może być** osoba, która stale zamieszkuje na obszarze województwa, gdzie jest zgłaszana do komisji, i została ujęta w Centralnym Rejestrze Wyborców w stałym obwodzie głosowania w jednej z gmin na obszarze tego województwa.

Kandydatem do składu komisji **nie może** być:

- kandydat w wyborach;
- pełnomocnik wyborczy komitetu wyborczego;
- pełnomocnik finansowy komitetu wyborczego;
- komisarz wyborczy;
- urzędnik wyborczy;
- mąż zaufania;
- obserwator społeczny;
- osoba będąca w stosunku do kandydata w wyborach: małżonkiem, wstępnym, zstępnym, rodzeństwem, małżonkiem zstępnego, wstępnego lub przysposobionego, osobą pozostającą w stosunku przysposobienia, jeżeli kandydat kandyduje w okręgu wyborczym, dla którego właściwa jest dana komisja; w przypadku wyborów wójta (burmistrza, prezydenta miasta), jeżeli kandydat kandyduje na obszarze gminy, dla której właściwa jest dana komisja;
- pełnomocnik, o którym mowa w art. 55 Kodeksu wyborczego, w komisji właściwej dla obwodu głosowania osoby udzielającej pełnomocnictwa do głosowania w jej imieniu.

Prawo zgłaszania kandydatów na członków komisji ma pełnomocnik wyborczy:

- komitetu wyborczego partii politycznej, która w ostatnich wyborach do sejmiku województwa samodzielnie utworzyła komitet wyborczy, a ten uzyskał mandat lub mandaty w danym województwie, lub w ostatnich wyborach do Sejmu samodzielnie utworzyła komitet wyborczy, który uzyskał mandat lub mandaty. Nie ma znaczenia, czy nazwa komitetu wyborczego jest taka sama i czy nazwa partii politycznej uległa zmianie, pod warunkiem że partia została wpisana pod tym samym numerem do ewidencji partii politycznych;
- koalicyjnego komitetu wyborczego koalicji partii politycznych, która w ostatnich wyborach do sejmiku województwa utworzyła – w tym samym składzie koalicji – koalicyjny komitet wyborczy, a ten uzyskał mandat lub mandaty w danym województwie, lub w ostatnich wyborach do Sejmu

- utworzyła – w tym samym składzie koalicji – koalicyjny komitet wyborczy, który uzyskał mandat lub mandaty. Nie ma znaczenia, czy nazwa koalicyjnego komitetu wyborczego jest taka sama;
- reprezentujący pozostałe komitety wyborcze utworzone w danych wyborach.

Pełnomocnik wyborczy może zgłaszać kandydatów na członków komisji na całym obszarze działania komitetu wyborczego, czyli:

- na obszarze całego kraju w przypadku komitetów wyborczych, które otrzymały uchwałę Państwowej Komisji Wyborczej o przyjęciu zawiadomienia o utworzeniu komitetu wyborczego;
- na obszarze całego województwa w przypadku komitetów wyborczych, które otrzymały postanowienie komisarza wyborczego o przyjęciu zawiadomienia o utworzeniu komitetu wyborczego, z wyjątkiem komitetów wyborczych wyborców, o których mowa poniżej;
- na obszarze jednej gminy wskazanej w postanowieniu komisarza wyborczego o przyjęciu zawiadomienia o utworzeniu komitetu wyborczego, w przypadku 5 komitetów wyborczych wyborców utworzonych w celu zgłaszania kandydatów tylko w jednej gminie liczącej do 20 000 mieszkańców.

Termin zgłaszania przez pełnomocników komitetów wyborczych kandydatów na członków obwodowych komisji wyborczych trwa do 8 marca 2024 roku. Obwodowe komisje wyborcze zostaną powołane do 18 marca 2024 roku.

Do zadań obwodowej komisji wyborczej należą:

- przeprowadzenie głosowania w obwodzie i czuwanie nad przestrzeganiem prawa wyborczego w dniu głosowania, jak i w trakcie głosowania;
- ustalenie wyników głosowania w obwodzie i podanie ich do publicznej wiadomości oraz przekazanie do właściwej komisji wyborczej.

Ułatwienia dla wyborców z niepełnosprawnościami oraz wyborców, którzy najpóźniej w dniu głosowania ukończą 60 lat

A. Prawo do uzyskiwania informacji o wyborach

Wyborca z niepełnosprawnością oraz wyborca, który najpóźniej w dniu głosowania ukończy 60 lat, ujęty w Centralnym Rejestrze Wyborców w stałym obwodzie głosowania w danej gminie, ma prawo do uzyskiwania informacji o:

- terminie wyborów oraz godzinach głosowania;
- właściwym dla siebie okręgu wyborczym i obwodzie głosowania;
- lokalach obwodowych komisji wyborczych znajdujących się najbliżej jego miejsca zamieszkania, w tym o lokalach przystosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
- warunkach ujęcia wyborcy w spisie wyborców w obwodzie głosowania, w którym znajduje się lokal obwodowej komisji wyborczej dostosowany do potrzeb wyborców z niepełnosprawnościami;
- warunkach bezpłatnego transportu do i z lokalu wyborczego;
- komitetach wyborczych biorących udział w wyborach oraz zarejestrowanych listach kandydatów i kandydatach;
- warunkach oraz formach głosowania.

Informacje te są przekazywane wyborcy, na jego wniosek, przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) telefonicznie lub w drukowanych materiałach informacyjnych, w tym w formie elektronicznej.

We wniosku wyborca podaje: nazwisko, imię (imiona) oraz adres stałego zamieszkania.

Informacje są także udostępniane w Biuletynie Informacji Publicznej gminy oraz podawane do publicznej wiadomości w sposób zwyczajowo przyjęty w danej gminie.

B. Głosowanie korespondencyjne

Głosować korespondencyjnie można tylko w kraju. Nie mogą z tego ułatwienia skorzystać wyborcy umieszczeni w spisach wyborców w obwodach głosowania utworzonych w zakładach leczniczych, domach pomocy społecznej, zakładach karnych, aresztach śledczych i domach studenckich, a także wyborcy, którzy udzielili pełnomocnictwa do głosowania.

Korespondencyjnie głosować mogą wyborcy:

- posiadający orzeczenie o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności¹, w tym także wyborcy posiadający orzeczenie organu rentowego o:
 - ◊ całkowitej niezdolności do pracy² i niezdolności do samodzielnej egzystencji³;
 - ◊ niezdolności do samodzielnej egzystencji⁴;
 - ◊ całkowitej niezdolności do pracy⁵;
 - ◊ zaliczeniu do I grupy inwalidów;
 - ◊ zaliczeniu do II grupy inwalidów;

a także osoby o stałej albo długotrwałej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym, którym przysługuje zasiłek pielęgnacyjny;

- którzy najpóźniej w dniu głosowania ukończą 60 lat;
- podlegający w dniu głosowania obowiązkowej kwarantannie, izolacji lub izolacji w warunkach domowych.

Zamiar głosowania korespondencyjnego wyborca powinien zgłosić komisarzowi wyborczemu do 25 marca 2024 roku. Termin zgłoszenia zamiaru głosowania korespondencyjnego w ponownym głosowaniu (tzw. II tura) w przypadku niezgłoszenia zamiaru przed pierwszym głosowaniem upływa 11 kwietnia 2024 roku. Zgłoszenia należy dokonać w godzinach pracy delegatury Krajowego Biura Wyborczego obsługującego komisarzy wyborczych.

1 W rozumieniu Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2024 r., poz. 44).

2 Zgodnie z art. 12 ust. 2 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

3 Zgodnie z art. 13 ust. 5 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

4 Zgodnie z art. 12 ust. 5 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

5 Zgodnie z art. 12 ust. 2 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

Zgłoszenia można dokonać:

- ustnie;
- na piśmie w postaci: papierowej, z własnoręcznym podpisem lub w postaci elektronicznej, opatrzonym kwalifikowanym podpisem elektronicznym, podpisem zaufanym albo podpisem osobistym, przy użyciu usługi elektronicznej udostępnionej na stronie internetowej gov.pl, po uwierzytelnieniu tej osoby;
- telefonicznie – w przypadku wyborcy z niepełnosprawnością oraz wyborcy podlegającego w dniu głosowania obowiązkowej kwarantannie, izolacji lub izolacji w warunkach domowych.

Zgłoszenie powinno zawierać:

- nazwisko i imię (imiona);
- numer PESEL wyborcy;
- oznaczenie wyborów, których dotyczy zgłoszenie;
- adres, na który ma być wysłany pakiet wyborczy.

Do zgłoszenia wyborca z niepełnosprawnością dołącza kopię aktualnego orzeczenia właściwego organu orzekającego o ustaleniu stopnia niepełnosprawności. Jeżeli zgłoszenia dokonano ustnie, wyborca musi odrębnie przekazać orzeczenie urzędowi gminy. W zgłoszeniu wyborca z niepełnosprawnością może zażądać dołączenia do pakietu wyborczego nakładek na karty do głosowania sporządzonych w alfabecie Braille'a oraz może zamieścić lub podać adres poczty elektronicznej lub numer telefonu komórkowego, a także informację o wyrażeniu zgody na przekazanie danych do rejestru danych kontaktowych osób fizycznych.

Wyborca głosujący korespondencyjnie będzie ujęty w spisie wyborców w obwodzie głosowania właściwym dla jego stałego miejsca zamieszkania (zgodnie z adresem ujęcia w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców).

Wyborca przed dniem wyborów, nie później niż do 2 kwietnia, otrzyma pakiet wyborczy, który zostanie doręczony przez listonosza wyłącznie do rąk własnych wyborcy, po okazaniu dokumentu potwierdzającego tożsamość i pisemnym pokwitowaniu odbioru. Jeżeli wyborca nie może potwierdzić odbioru, doręczający sam stwierdza datę doręczenia oraz wskazuje odbierającego i przyczynę braku jego podpisu.

W przypadku nieobecności wyborcy pod wskazanym adresem doręczający umieszcza zawiadomienie o terminie powtórnego doręczenia w oddawczej skrzynce pocztowej lub, gdy nie jest to możliwe, na drzwiach mieszkania wyborcy. Termin powtórnego doręczenia nie może być dłuższy niż 1 dzień od dnia pierwszego doręczenia.

Niedoręczone pakiety wyborcze są przekazywane obwodowej komisji wyborczej do zakończenia głosowania. Jeżeli przekazanie pakietów wyborczych obwodowej komisji wyborczej do zakończenia głosowania nie było możliwe, pakiety takie przekazywane są właściwemu dyrektorowi delegatury Krajowego Biura Wyborczego.

W skład pakietu wyborczego wchodzi:

- koperta zwrotna;
- karta lub karty do głosowania;

- koperta na kartę do głosowania;
- instrukcja głosowania korespondencyjnego;
- nakładka lub nakładki na kartę lub karty do głosowania sporządzone w alfabecie Braille'a – jeżeli wyborca z niepełnosprawnością zażądał ich przesłania;
- oświadczenie o osobistym i tajnym oddaniu głosu na karcie do głosowania.

Na karcie do głosowania wyborca oddaje głos w sposób określony w informacji znajdującej się w dolnej części karty do głosowania.

Po oddaniu głosu karty do głosowania należy umieścić w kopercie z napisem: „Koperta na kartę do głosowania” i kopertę tę zakleić. Niezaklejenie koperty na kartę do głosowania spowoduje, że karty do głosowania nie będą uwzględnione przy ustalaniu wyników głosowania.

Zaklejoną kopertę na kartę do głosowania należy włożyć do koperty zwrotnej zaadresowanej do obwodowej komisji wyborczej.

Następnie trzeba wypełnić oświadczenie o osobistym i tajnym oddaniu głosu, na którym należy:

- wpisać miejscowość i datę jego sporządzenia;
- własnoręcznie się podpisać.

Oświadczenie wkłada się do koperty zwrotnej (z adresem obwodowej komisji wyborczej).

Niewłożenie oświadczenia do koperty zwrotnej lub niepodpisanie go spowoduje, że karty do głosowania nie będą uwzględnione przy ustalaniu wyników głosowania.

Kopertę zwrotną, która zawiera zaklejoną kopertę z kartami (kartą) do głosowania oraz podpisane oświadczenie o osobistym i tajnym oddaniu głosu, należy zakleić i przekazać listonoszowi, który odbiera od wyborcy pakiet wyborczy, na podstawie okazanego przez niego dokumentu potwierdzającego tożsamość.

Odbiór następuje za pokwitowaniem najpóźniej w:

- **dniu wyborów**, jeżeli wyborca w momencie doręczenia pakietu wyborczego zgłosił potrzebę jej odbioru, pod adresem wskazanym przez tego wyborcę;
- **przedostatnim dniu roboczym poprzedzającym dzień wyborów** – w placówce Poczty Polskiej usytuowanej na obszarze gminy, w której wyborca jest ujęty w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców;
- **trzecim dniu roboczym poprzedzającym dzień wyborów w dowolnej placówce Poczty Polskiej**.

Wyborca może również **w dniu wyborów**, do czasu zakończenia głosowania, **osobiście** dostarczyć kopertę zwrotną do obwodowej komisji wyborczej, której adres znajduje się na kopercie zwrotnej.

C. Głosowanie przez pełnomocnika

Głosować przy pomocy pełnomocnika można tylko w kraju. Akt pełnomocnictwa jest sporządzany z zasady w miejscu stałego zamieszkania wyborcy, chyba że wyborca we wniosku zwróci się o jego

sporządzenie w innym miejscu na obszarze gminy, w której stale zamieszkuje i ujęty jest w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców.

Wyborca, który udzielił pełnomocnictwa, może głosować osobiście w lokalu wyborczym pod warunkiem, że wcześniej nie oddał głosu jego pełnomocnik. Wyborca może osobiście zagłosować w lokalu wyborczym, jednak skutkuje to wygaśnięciem pełnomocnictwa.

Głosowania przez pełnomocnika nie przeprowadza się w obwodach głosowania utworzonych w zakładach leczniczych, domach pomocy społecznej, zakładach karnych, aresztach śledczych i domach studenckich.

Jeżeli wyborca zdecydował się głosować przez pełnomocnika, nie może zagłosować za pomocą głosowania korespondencyjnego.

Głosować mogą wyborcy:

- posiadający orzeczenie o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności⁶, w tym także wyborcy posiadający orzeczenie organu rentowego o:
 - ◊ całkowitej niezdolności do pracy⁷ i niezdolności do samodzielnej egzystencji⁸;
 - ◊ niezdolności do samodzielnej egzystencji⁹;
 - ◊ całkowitej niezdolności do pracy¹⁰;
 - ◊ o zaliczeniu do I grupy inwalidów;
 - ◊ o zaliczeniu do II grupy inwalidów;

a także osoby o stałej albo długotrwałej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym, którym przysługuje zasiłek pielęgnacyjny;

- którzy najpóźniej w dniu głosowania ukończą 60 lat.

Pełnomocnikiem **może być** osoba posiadająca prawo wybierania.

Nie może jednak **być** członkiem komisji obwodowej właściwej dla obwodu głosowania osoby udzielającej pełnomocnictwa do głosowania, mężem zaufania, obserwatorem społecznym, osobą kandydującą w wyborach.

Pełnomocnictwo może być przyjęte tylko od jednej osoby lub od dwóch osób, jeżeli co najmniej jedną z nich jest wstępny (np. ojciec, matka, dziadek, babcia), zstępny (np. syn, córka, wnuk, wnuczka), mąż, żona, brat, siostra lub osoba pozostająca w stosunku przysposobienia, opieki lub kurateli w stosunku do pełnomocnika.

6 W rozumieniu Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2024 r., poz. 44).

7 Zgodnie z art. 12 ust. 2 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

8 Zgodnie z art. 13 ust. 5 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

9 Zgodnie z art. 12 ust. 5 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

10 Zgodnie z art. 12 ust. 2 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

Pełnomocnictwa udziela się przed wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta) lub przed innym pracownikiem urzędu gminy upoważnionym przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) do sporządzenia aktów pełnomocnictwa do głosowania.

W celu sporządzenia aktu pełnomocnictwa wyborca składa wniosek do wójta (burmistrza, prezydenta miasta) gminy, w której jest ujęty w stałym obwodzie głosowania w Centralnym Rejestrze Wyborców.

Termin złożenia wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta) wniosku o sporządzenie aktu pełnomocnictwa upływa 29 marca 2024 roku. Termin złożenia wniosku o sporządzenie aktu pełnomocnictwa w ponownym głosowaniu (tzw. II tura) w przypadku niezłożenia wniosku przed pierwszym głosowaniem upływa 12 kwietnia 2024 roku. Wniosek należy złożyć w godzinach pracy urzędu gminy.

Wniosek może być złożony:

- ustnie;
- na piśmie w postaci: papierowej – własnoręcznie podpisany, elektronicznej – opatrzonym kwalifikowanym podpisem elektronicznym, podpisem zaufanym albo podpisem osobistym, przy użyciu usługi elektronicznej udostępnionej na stronie internetowej gov.pl, po uwierzytelnieniu tej osoby.

Wniosek powinien zawierać:

- nazwisko i imię (imiona);
- numer PESEL;
- adres zamieszkania zarówno wyborcy, jak i osoby, której ma być udzielone pełnomocnictwo do głosowania;
- oznaczenie wyborów, których dotyczy pełnomocnictwo do głosowania.

Wyborca we wniosku może zamieścić adres poczty elektronicznej lub numer telefonu komórkowego oraz informację o wyrażeniu zgody na przekazanie danych do rejestru danych kontaktowych osób fizycznych.

Do wniosku należy dołączyć:

- pisemną zgodę osoby mającej być pełnomocnikiem na przyjęcie pełnomocnictwa;
- kopię aktualnego orzeczenia właściwego organu orzekającego o ustaleniu stopnia niepełnosprawności, tylko w przypadku, gdy wyborca udzielający pełnomocnictwa w dniu głosowania nie będzie miał ukończonych 60 lat.

Wyborca może również wycofać udzielone pełnomocnictwo. Termin złożenia wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta) oświadczenia o cofnięciu pełnomocnictwa upływa 5 kwietnia 2024 roku. Oświadczenie należy złożyć w godzinach pracy urzędu gminy. Po upływie tego terminu oświadczenie takie można złożyć obwodowej komisji wyborczej w dniu głosowania, tj. 7 kwietnia 2024 roku w godzinach od 7.00 do 21.00, pod warunkiem, że pełnomocnik jeszcze nie oddał głosu. Termin złożenia oświadczenia o cofnięciu pełnomocnictwa w ponownym głosowaniu (tzw. II tura) upływa 19 kwietnia 2024 roku. Po upływie tego terminu oświadczenie takie można złożyć obwodowej komisji wyborczej w dniu ponownego głosowania, tj. 21 kwietnia 2024 roku w godzinach od 7.00 do 21.00, pod warunkiem, że pełnomocnik jeszcze nie oddał głosu.

D. Prawo do bezpłatnego transportu do lokalu wyborczego i transportu powrotnego w gminie, w której w dniu wyborów nie funkcjonuje gminny przewóz pasażerski

Prawo do bezpłatnego transportu przysługuje z:

- miejsca zamieszkania, pod którym dany wyborca ujęty jest w spisie wyborców, albo miejsca podanego we wniosku o dopisanie do spisu wyborców w danej gminie, do lokalu wyborczego właściwego dla obwodu głosowania, w którego spisie wyborców ujęty jest ten wyborca;
- miejsca pobytu do najbliższego lokalu wyborczego w dniu głosowania;
- lokalu wyborczego, do miejsca, w którym dany wyborca rozpoczął podróż.

Wyborcy, którego stan zdrowia nie pozwala na samodzielną podróż, może towarzyszyć opiekun.

Zamiar można zgłosić ustnie, pisemnie lub w formie elektronicznej do wójta (burmistrza, prezydenta miasta). W zgłoszeniu podaje się nazwisko i imię (imiona), numer ewidencyjny PESEL wyborcy oraz opiekuna, jeśli ma towarzyszyć wyborcy, oznaczenie miejsca zamieszkania lub innego miejsca, wskazanie, czy wyborca ma zamiar skorzystać z transportu powrotnego, oznaczenie wyborów, których dotyczy zgłoszenie, oraz numer telefonu lub adres poczty elektronicznej wyborcy, o ile posiada. Wyborca, którego stan zdrowia nie pozwala na samodzielną podróż, oświadcza o tym fakcie, a wyborca z niepełnosprawnością oświadcza o orzeczoną stopniu niepełnosprawności i ważności orzeczenia wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta).

Prawo to przysługuje:

- wyborcy o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, w tym także wyborcy posiadającemu orzeczenie organu rentowego o:
 - ◊ całkowitej niezdolności do pracy¹¹ i niezdolności do samodzielnej egzystencji¹²;
 - ◊ niezdolności do samodzielnej egzystencji¹³;
 - ◊ całkowitej niezdolności do pracy¹⁴;
 - ◊ o zaliczeniu do I grupy inwalidów lub o zaliczeniu do II grupy inwalidów;
- a także osobie o stałej albo długotrwałej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym, której przysługuje zasiłek pielęgnacyjny, oraz wyborcy, który najpóźniej w dniu głosowania ukończy 60 lat.

Wyborca może zgłosić wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta) zamiar skorzystania z prawa do transportu do lokalu lub transportu powrotnego w terminie do 25 marca 2024 roku. Termin zgłoszenia zamiaru skorzystania z prawa do transportu do lokalu lub transportu powrotnego w ponownym głosowaniu (tzw. II tura), w przypadku niezgłoszenia zamiaru przed pierwszym głosowaniem, upływa 16 kwietnia 2024 roku.

11 Zgodnie z art. 12 ust. 2 art. 13 ust. 5 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

12 Zgodnie z art. 13 ust. 5 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

13 Zgodnie z art. 13 ust. 5 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

14 Zgodnie z art. 12 ust. 2 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1251, 1429, 1672).

Wyborca może również, do 5 kwietnia 2024 roku, zrezygnować z zamiaru skorzystania z prawa do transportu do lokalu i transportu powrotnego albo zrezygnować tylko z transportu powrotnego. Musi tylko o tym powiadomić wójta (burmistrza, prezydenta miasta). W przypadku ponownego głosowania (tzw. II tura) termin ten upływa 19 kwietnia 2024 roku. W obu przypadkach zgłoszenia dokonuje się w godzinach pracy urzędu gminy.

E. Składanie przez wyborcę z niepełnosprawnością wniosku o zmianę miejsca głosowania

Wyborca z niepełnosprawnością ujmowany jest, po złożeniu wniosku o zmianę miejsca głosowania, w spisie wyborców w wybranym przez siebie stałym obwodzie głosowania gminy właściwej dla adresu zameldowania na pobyt stały lub adresu stałego zamieszkania, w którym lokal obwodowej komisji wyborczej dostosowany jest do potrzeb wyborców z niepełnosprawnościami, jeżeli lokal obwodowej komisji wyborczej właściwej dla adresu zameldowania na pobyt stały lub adresu stałego zamieszkania wyborcy nie spełnia tych warunków.

W wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego wniosek może dotyczyć wyłącznie lokalu obwodowej komisji wyborczej dostosowanego do potrzeb wyborców z niepełnosprawnościami położonego w okręgu wyborczym właściwym dla adresu zameldowania na pobyt stały lub adresu stałego zamieszkania wyborcy. Jedynie w przypadku gdy w tym okręgu wyborczym nie ma takiego lokalu wyborczego, wniosek może dotyczyć lokalu obwodowej komisji wyborczej dostosowanego do potrzeb wyborców z niepełnosprawnościami położonego w innym okręgu wyborczym.

Termin złożenia wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta) wniosku o zmianę miejsca głosowania w obwodzie właściwym dla lokalu przystosowanego do potrzeb osób z niepełnosprawnościami rozpoczyna się w 23 lutego 2024 roku, natomiast upływa 4 kwietnia 2024 roku. Termin złożenia wniosku o zmianę miejsca głosowania w ponownym głosowaniu (tzw. II tura), w przypadku niezłożenia wniosku przed pierwszym głosowaniem, rozpoczyna się 8 kwietnia 2024 roku, natomiast upływa 18 kwietnia 2024 roku. Wniosek należy złożyć w godzinach pracy urzędu gminy.

Informacja o lokalach obwodowych komisji wyborczych dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami dostępna jest w Biuletynie Informacji Publicznej gminy oraz w obwieszczeniu wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o numerach i granicach obwodów głosowania, najpóźniej do 18 marca 2024 roku.

Po złożeniu powyższego wniosku wyborca zostanie skreślony ze spisu w stałym obwodzie głosowania właściwym dla adresu zameldowania na pobyt stały lub adresu stałego zamieszkania.

Co istotne, **w każdym lokalu wyborczym** wyborca z niepełnosprawnością może także głosować przy użyciu **nakładki na kartę do głosowania sporządzonej w alfabecie Braille'a**. Na prośbę wyborcy obwodowa komisja wyborcza wraz z kartami do głosowania wyda wyborcy nakładki na te karty.

Wyborca, po zagłosowaniu, ma obowiązek zwrócić komisji obwodowej otrzymane nakładki.

Wyborca z niepełnosprawnością **może poprosić** członka obwodowej komisji wyborczej o przekazanie ustnie treści obwieszczeń wyborczych w zakresie informacji o komitetach wyborczych biorących udział w wyborach oraz o zarejestrowanych kandydatach.

Wyborcy z niepełnosprawnością, na jego prośbę, może również pomagać w głosowaniu w lokalu wyborczym inna osoba, w tym także niepełnoletnia. Osobą tą **nie może być** członek komisji, mąż zaufania ani obserwator społeczny lub międzynarodowy. Pomoc ta powinna ograniczać się tylko do kwestii technicznych. Osoba pomagająca wyborcy nie powinna sugerować sposobu głosowania lub głosować za niego.

Magdalena Wrzalik – asystentka w Katedrze Prawa Ustrojowego i Porównawczego na Wydziale Prawa i Ekonomii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Częstochowie. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje wokół problematyki prawa wyborczego i referendalnego.

Fundacja im. Stefana Batorego

Sapieżyńska 10a
00-215 Warszawa
tel. (48-22) 536 02 00
fax (48-22) 536 02 20
batory@batory.org.pl
www.batory.org.pl

Teksty udostępniane na licencji
Creative Commons. Uznanie autorstwa
na tych samych warunkach
3.0 Polska (CC BY SA 3.0 PL)

Redakcja: Agnieszka Łodzińska
Korekta: Joanna Liczner
Warszawa 2024
ISBN 978-83-67750-71-4